

Drama intelectualului în Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război

Caracterizarea lui Ștefan Gheorghidiu

Ștefan Gheorghidiu face parte din familia personajelor lui Camil, fiind și el un intelectual orgolios, interiorizat, un spirit lucid și absolutizant. Ștefan Gheorghidiu aplică absolutul iubirii, cunoașterii oamenilor din jurul său. Aceștia nu corespund exigențelor sale și rezultă drame ale incompatibilității între: el și Ela, el și societatea mondenă, el și realitatea tragică a frontului.

Trăind o profundă dramă a cunoașterii, Gheorghidiu descoperă caracterul relativ al sentimentelor umane. El aspirase la o simbioză sentimentală, văzând în iubire un sentiment unic, irepetabil: *Simțeam că femeia această era a mea în exemplar unic, așa ca eul meu, ca mama mea, că ne întâlnisem de la începutul lumii, peste toate devenirile amândoi și vrem să pierim la fel amândoi.*

Spirit lucid, inflexibil, personajul trăiește profund drama incertitudinii (nesiguranța) (îl chinuie mai mult că nu știe adevărul), a geloziei chinuitoare. Neputincios asistă la transformarea femeii iubite: dintr-o tânără sensibilă, atrăgătoare, într-o femeie avidă de ban, de lux și de distracții: *Vedeam cum femeia mea se înstrăina de zii și zii în toate preocupările și admirațiile ei, de mine.* Suflet hipersensibil, Gheorghidiu suferă din cauza schimbării Elei, oscilând dramatic între speranță, tandrețe, dispreț, chiar ură. Încearcă să se comporte la fel, chinuind-o pe Ela cu bănuierile și reprosurile lui. Încearcă și răzbunări penibile ca de exemplu: o înlocuiește pe Ela cu altă femeie. În sfârșit crede într-o ultimă iluzie: chemat de Ela el trăiește frenezia viitoarei întâlniri la care descoperă profund dezamăgit că soția l-a chemat pentru a-și asigura viitorul printr-o donație.

După discuțiile cu colonelul la întoarcerea la front, Gheorghidiu trăiește deziluzia toatală. Experiența dramatică a frontului, îi aduce adevărata vindecare sufletească. Suferința personajului provine din faptul că el este un inadaptat pe plan social și sentimental, din faptul că se raportează mereu la o ierarhie spirituală și nu una socială, bazată pe avere și bani, ca ceilalți din jurul său. Alături de drama intimă, Gheorghidiu mai suferă și drama omului superior, dominat pe plan social de indivizi inferiori. Exigențele personajului sunt absolute, pentru că în fond viața este alcătuită dintr-o sumă de mici

compromisuri, care îi fac acceptabilă. În fond personajul trece prin două procese opuse: unul de mistificare, mai exact de automistificare și unul de demistificare.

Din roman aflăm numai varianta lui Gheoghidiu care este subiectiva. Elei nu i se oferă această posibilitate. Și în acest roman există tehnica perspectivă, deși în mai mică măsură decât în *Patul lui Procust*. Astfel toate frământările lui Gheoghidiu pot fi puse pe seama inclinației sale recunoscute spre exagerare. În al doilea rând personajul este contradictoriu: pe de o parte îi cere femeii iubite inteligență, pe de altă parte îl deranjează orice manifestare de independență sau de maturitate, care devin incomode pentru orgoliul bărbatului.

Ignoranță fermecătoare a femeii place bărbatului: *Așa o doream răzbrătind fermecător, lacomă pachetele de la băcămie*. Bărbatul își etalează superioritatea în lecția de filozofie. Idealul lui Gheoghidiu este egoist și acapator. Când Ela intervine într-o discuție de familie Gheoghidiu observă: *...cu un fel de maturitate care mă jignea oarecum*. Intelctualul obsedat de lumea ideilor pretinde femeii o pasivitate de obiect de lux: *Aș fii vrut-o mereu feminină, deasupra discuțiilor aceea vulgare, plătândă și având nevoie să fie ea protejată, nu să intervină atât de energic, interesată*. Ela din această perspectivă ar trebui să dovedească supunere, dociditate continuând să fie un *spectacol minunat*. Femeinitatea ar însemna în această variantă o poartă amorfă în mâinile bărbatului. Din momentul în care se declanșează criza sufletească, pagina se încarcă de note negative privind transformarea fizică a femeii și lipsită de intelectualitate.

În război Gheoghidiu participă la o experiență colectivă din dorința de a nu se simți inferior generației sale: *N-ași vrea să există pe lume o experiență definitivă de la care să lipsesc*. În război Gheoghidiu își reconstituie atitudinea față de lume, față de Ela, față de sine însuși. Drama sa individuală i se pare minoră comarativă cu drama colectivă. Pe front el descoperă sentimentul solidarității umane în suferință. Astfel referindu-se la prietenia cu Orșican, Gheoghidiu notează *între noi e o prietenie definitivă, ca viața și ca moartea*. Revenind de pe front, Gheoghidiu îl vizitează la spital pe fostul său camarad de luptă Nicolae Zamfir. Despărțirea de Ela nu mai produce nici o suferință: în ambele experiențe (iubire și război) personajul trăiește niște revelații dureroase, descoperind contrastul dintre imaginile preexistente (teoretice) și propriile imagini rezultată din experiența directă. *Drama războiului nu e numai amenințarea continuă a morții, măcelul și foamea, cât această permanentă verificare sufletească, acest continuu conflict al eului său care cunoaște altfel ceea ce cunoaște într-un anumit fel*.

La capătul acestor experiențe, al unor dureroase clarificări interioare, Ștefan Gheorghidiu nu este un învins, pentru că revanșa sa este în spirit. El adepășit niște experiențe care l-au marcat profund, dar își păstrează disponibilitatea pentru noi experiențe. Drama sentimentală nu se rezolvă în drama colectivă, ci se anulează.

Prezentarea războiului

Partea a doua a romanului este un jurnal de front, scris din perspectiva participantului direct la prima conflagrație mondială. Ca și în cazul iubirii și acum se confruntă două imagini total diferite despre aceeași realitate: prima cuprinzând ceea ce personajul cunoștea înainte de la alții, când spera chiar într-o afirmare de sine, acoperită de glorie, de eroism; imaginea a doua rezultă din cunoașterea proprie, directă, personală prin care războiul i se dezvăluie ca un fenomen tragic, absurd, irațional, care anihilează personalitatea umană. Încă de la începutul romanului Gheorghidiu reține mistificarea adevărului de către oficialități, de către gazete, și politicieni. Ajuns pe front el descoperă o realitate tragică, total opusă limbajului bombastic, demagogic din presă și din parlament. Astfel fortificațiile de care s-a făcut de atâtea caz sunt ca și inexistente. Ordinele se contrazic; unii superiori dovedesc o nepricepere tactică incredibilă. Lupta în sine nu are nimic eroic.

Referindu-se la prezentarea războiului, Gheorghidiu se detașează atât de idealizarea luptelor, cât și de exagerarea grozăviilor războiului care falsifică adevărul: *Cărțile care exagerează masacrele sunt tot atât de dușman ale adevărului, cât și cele care idealizează luptele*. Discuția din tren cu Predescu dezvăluie mistificarea adevărului și lipsa de responsabilitate a oamenilor politici, care susțineau că armata română este capabilă să câștige războiul *fără tunuri, fără mitariere, fără cartușe numai prin moral*. Contribuția lui Camil în proza de război este remarcabilă prin imaginea nefalsificată a războiului lipsită de eroismul de paradă, de orice exaltare nepotrivită.

Gheorghidiu este preocupat nu atât de prezentarea luptelor, cât mai ales de surprinderea realității interioare, a stării sufletești, a participanților războiului. Semnificative sunt în acest sens paginile care notează starea sufletească a lui Gheorghidiu înainte de a intra în luptă: este un moment al întrebărilor chinuitoare, al incertitudinii. Proximitatea morții esențializează gândurile personajului: el nu mai are timp să se gândească la frământările sale intime, pentru esențial devine instinctul de supraviețuire. El nu are timp nici

pentru speculații filozofice; este preocupat exclusiv de problema fundamentală a vieții și a morții. Camil Petrescu surprinde depersonalizare individului (pierderea individualizării) anonimarea lui în masa combardanților confrunțați cu mizeria, caosul, spaima de moarte. În aceste condiții personajul descoperă valoarea prieteniei, a solidarității în suferință cu ceilalți. Înstrăinarea de familie, de femeia iubită sunt înlocuite în partea două printr-o adevărată terapie a înțelegerii și apropierii umane: *Ași devasta un muzeu, așa jefui o biserică, pentru cei pe care-i văd cu ochii lor frumoși și credincioși de châini osândiți lângă mine.;... căci oamenii aceștia, convoi cu mine, camarazii mei, sunt singurul spirit acum pe lume, pentru mine și orice gest a lor mă înduioșează ca gesturile unui copil drag.- Suntem morți de foame și de sete. - Vreau să provoc admirația sfioasă a camarazilor, singurii care există acum real pentru mine, căci tot restul lumii e numai teoretic.*

Cel mai semnificativ capitol pentru prezentarea războiului este *Neacoperit pământul lui Dumnezeu*. Capitolul cuprinde trei momente esențiale: discuția dintre ofițerii înaintea luptei; al doilea moment prezintă retragerea armatei din fața inamicului, și este realizat vizual și auditiv; al treilea moment surprinde imaginea unui om care merge încă după ce i s-a retezat capul.

Camil Petrescu reușește să folosească un limbaj plastic, pentru a fixa ecoul interior puternic al fenomenului exterior: *Ne prăbușim... Nervii plesnesc, pământul și cercul se despică, sufletul a ieșit din trup ca să revină imediat, ca să vedem că am scăpat...deasupra ta întâia explozie îți sparge urechile, te năucește, a doua te acoperă de pământ... animalic oamenii se ștrângunii lângă alții...nu mai e nimic omenesc în noi...*

Gheorghidiu este preocupat de ecoul interior pe planul conștiinței. El îmbină notația rapidă de jurnal cu introspecția, dar de data această ea este mult mai redusă decât în prima parte. Din aceste pagine se desprinde idea că războiul este drama personalității. În acest sens paginile redau tramatismul moaral al soldatului, pe care nu-l ajută nici lozincile din presă, nici discursurile parlamentarilor: *La orice atac nu se pornea cu discursuri, soldații nu chinuiau de bucurie când primeau ordin de luptă.* Și pe front Gheorghidiu rămâne intelectualul lucid și sensibil, străin de demagogia patriotardă a politicienilor. El nu rămâne un simplu observator, ci trăiește intens o experiență asumată (acceptată) și consumată total. Și în această parte conștiința personajului este interogativă. Dacă în prima parte întrebările obsedante vizau aflarea adevărului, dacă Ela înșeală sau nu, în partea a doua întrebările se referă la război ca experiență adevărată, la absurditatea suferinței și a morții la posibilitatea supraviețuirii. Descrierea luptei propriu zise se realizează printr-o aglomerare de verbe, prin imagini

vizuale, prin folosirea timpului prezent și a persoanei întâi: *nervii plesnesc, sufletele rupte, coborâm speriați, împrăștiații, nu îndrăznim să dezlipim obrazul de pământ, ne aruncăm jos.*

Introspecția: *nu pot gândii nimic; creierul parcă mi s-a zemuit (strors), nervii de atâta încordare s-au rupt ca niște sfori putrede; numai îmi dau seama dacă oamenii au obrazurile murdare de pământ, sau de funingime...*

Romancierul trece de la persoana întâi plural, al colectivității, notația interioară, la persoana întâi singular. Sentimentul dominat este cel de groază. Oamenii evoluiează de la depersonalizare până la animalitate. Imaginea este apocaliptică. Sentimentele sunt de groază, de lașitate sau de solidaritate. Frazele sunt alcătuite din propoziții scurte, principale. Imagini auditive: *trăsnete de obuze prăbușesc; exploziile se succed; șuierând groaznice ca ceva șarpe de fier; exploziile ca prăbușiri de locomotive îmi înfig cu lovituri de baros cuie în timane și cuțite în măduva spinării; o explozie de obuze e ca o ciocnire de trenuri.* Drama lui Gheorghidiu se consumă pe fundalul unui societăți mediocre, animată de scopuri meschine (necinstite). Romancierul realizează imaginea de ansablu unei societăți dominate de instinctul de parvenire. În prezentarea acestui societăți romancierul face concesii metodelor clasice, tradiționale: întâlnim adevărate personaje caracter - bătrânul avar Tache, afaceristul și politicianul Nae Gheorghidiu, milionarul analfabet Vaisile Lumânaru, mondenul Grigoriade. Nae este tipul afaceristului în stare de orice, pentru a-și măria veniturile. Lipsit de orice moral vinde aramă nemților, cu care țară va intra în război. Abil politician este în relații bune și cu guvernul și cu opoziție. Știe să facă avare, să facă bani, manifestând un dispreț profund pentru cultură: *Cu filozofia dumitale nu faci doi bani. Cu Kant, ală al dumitale, și cu Schopenhauer nu faci în afaceri nici o brânză. Eu sunt mai deștept de ei când e vorba de parale.*